

इलाम जिल्लाका विद्यालयहरूमा मातृभाषा पाठ्यक्रम कार्यान्वयन

बद्रीप्रसाद फुयाल*

लेखसार

प्रस्तुत लेखको उद्देश्य इलाम जिल्लाका सामुदायिक विद्यालयहरूमा जनजातिहरूले बोल्ने मातृभाषा पाठ्यक्रम कार्यान्वयनको अवस्था पत्ता लगाउँदै त्यसको कार्यान्वयनमा आइपर्ने समस्या समाधानका उपायहरू सुझाउनु रहेको छ । अध्ययनको वस्तुस्थितिका आधारमा यसलाई जनगणनाका माध्यमबाट मिश्रित अनुसन्धान ढाँचामा सम्पन्न गरिएको छ । यहाँ आवश्यक पर्ने गुणात्मक एवम् सङ्ख्यात्मक सूचना प्रश्नावली, अन्तर्वार्ता, छलफल तथा सूचना सङ्कलन फारमका माध्यमबाट अध्ययन कर्ता स्वयम् अध्ययन क्षेत्रमा उपस्थित भई प्राथमिक स्रोतबाट लिइएका छन् भने विषयसँग सम्बन्धित प्रकाशित तथा अप्रकाशित सामग्री द्वितीय स्रोत हुन् । इलाम जिल्लामा रहेका कूल ४४२ सामुदायिक आधारभूत विद्यालयहरू मध्ये ३५ वटाले मात्र ऐच्छिक विषयको रूपमा मातृभाषा पढाउन सुरु गरेको देखिन्छ । साथै मातृभाषा पढाउन सुरु गर्ने ३५ वटा विद्यालयहरूमध्ये १५ वटा विद्यालयले सो विषय छाडेर अन्य विषयहरू अध्यापन गर्न थालेका छन् । त्यस्तै दुईवटा पालिकामा मातृभाषाको पठन-पठन सुरु गरेका सबै विद्यालयहरू त्यसलाई निरन्तरता दिइरहेका छन् भने एउटा पालिकामा मातृभाषाको पठन-पठनसुरु गर्ने सबै विद्यालयहरूले सो विषय छाडेर अन्य विषय पठन-पठन गर्न थालेका छन् । मातृभाषा शिक्षामा मातृभाषाको निर्धारण गर्न कठिनाइ, आदिवासी जनजातिको मनोभावना, सरकार एवम् सरोकारवालाहरूमा सकारात्मक भावनाको अभाव, अङ्ग्रेजी भाषाप्रतिको मोह, मातृभाषाका लिपि एवम् लिखित सामग्रीको अभाव, शिक्षण सामग्री र शिक्षक तालिम नहुनु, अभिभावकहरूमा मातृभाषाप्रति नकारात्मक दृष्टिकोण हुनु, अनुगमन तथा मूल्याङ्कनको अभाव, राजनैतिक पार्टीहरूको गलत प्रवृत्ति, जस्ता समस्यालाई समाधान गरियो भने मातृभाषामा शिक्षाको प्रबर्द्धन एवम् विकास गर्न सकिने सम्भावना देखिन्छ ।

शब्दकुञ्जी : पाठ्यक्रम, मातृभाषा, मातृभाषा पाठ्यक्रम, गुणस्तरीय शिक्षा, आदिवासी ।

विषयपरिचय

मातृभाषा भन्नाले बालबालिकाले आफ्नो घर परिवारमा बोल्ने पहिलो भाषालाई जनाउँछ । घरमा बालबालिकाले आफ्नो आमा, बुबासँग बोल्ने भाषा नै मातृभाषा हो । यादव (सन् २००७)काअनुसार मातृभाषा आमाले बोलेको भाषा हुनुपर्छ भन्ने छैन । बच्चाहरूले घरमा एक वा दुई भन्दा बढी भाषाहरू बोल्न सक्दछन् । उदाहरणका लागि, उनीहरूले आफ्नो आमासँग एउटा भाषा, आफ्नो बुबासँग अर्को र हजुरबुवा हजुरआमासँग तेस्रो भाषा बोल्न सक्छन् । बालबालिकाले घरमा बोल्ने गरेको भाषा नै प्रयोग गरी विद्यालयमा पढाइन्छ, सिकाइन्छ भने त्यसलाई शिक्षण माध्यमको रूपमा मातृभाषा भनिन्छ । यसैलाई शिक्षण सिकाइ प्रक्रियामा मातृभाषाको प्रयोग भनेर पनि भन्ने गरिन्छ ।

मातृभाषा शिक्षा भनेको एक त्यस्तो शिक्षा हो जुन भाषा वा भाषाहरूमा अधिकांश बच्चाहरू पहिले परिचित भएका हुन्छन् । ग्वाली र खड्का (सन् २०१६) काअनुसार घरपरिवारमा बोलेको भाषामा विद्यालयमा पनि पठनपाठन भएमा विद्यार्थीहरूलाई बुझ्न र सिक्न सजिलो हुन्छ । यस कारणले ऊ परीक्षामा अनुत्तीर्ण हुने या कमजोर हुने समस्याबाट मुक्त हुनुका साथै आफूलाई असक्षम ठान्ने वा पढ्न सकिदैन भन्ने हीन भावनाबाट समेत मुक्त हुन्छ । यसरी नै आफू आफ्ना नातेदारले बोल्ने भाषामा छापिएका पाठ्यसामग्री पढ्न पाउँदा, अन्य भाषाहरू जस्तै आफ्नो भाषा पनि बराबर हैसियत भएको पाएमा विद्यार्थीहरूमा आफ्नो मातृभाषाप्रति श्रद्धा जाग्दछ । मातृभाषा र त्यससँग सम्बन्धित विषयहरू अन्य समृद्ध भाषाहरूको समानान्तरमा प्रयोग भएको पाउँदा आफू, आफ्नो भाषा र त्यससँग सम्बन्धित विविध पक्षप्रति भरोसा, सम्मान र गौरव महसुस गरी विद्यार्थीहरूमा आत्मविश्वासको विकास हुन्छ (फ्रएल, २०७५ द्वारा उद्धृत) ।

मातृभाषा मनका कुरा आदानप्रदान गर्ने माध्यम मात्र नभएर रोजगारीको माध्यमको रूपमा विकास भएमा यो जीविकोपार्जनका लागि पनि हुनसक्दछ । यति मात्र होइन भाषाले समाजको पहिचान र सभ्यता पनि बचाउने काम गर्दछ । त्यसैले भाषाले निरन्तर प्रयोग र स्थायित्व पाउने सहज वातावरण हुनुपर्दछ । आधारभूत तहसम्म मातृभाषामा शिक्षा दिने कार्यलाई व्यवस्थित रूपमा अगाडि बढाई गुणस्तरीय शिक्षाको पहुँच सुनिश्चित गर्न पनि मातृभाषाको माध्यमबाट शिक्षा दिने गरिन्छ (नेपाल सरकार, २०६६) ।

नेपालमा राजसंस्थाको प्रत्यक्ष शासन भएसम्म राष्ट्रियताका नाममा 'एक राष्ट्र एक भाषा' को अवधारणाअनुसार प्रशासन, शिक्षालगायतका क्षेत्रमा भाषिक अधिकारको अन्त्य गरिएको थियो । यसको परिणामस्वरूप मातृभाषाहरू भन् सीमान्तकृत हुँदै गए । वि. स. २०४७ सालमा प्रजातन्त्र पुनर्स्थापना भएपछि नेपाल एक बहुभाषिक, बहुधार्मिक, बहुसांस्कृतिक मुलुकको रूपमा स्थापित भयो । देशमा संघीय लोकतान्त्रिक गणतन्त्रात्मक शासन व्यवस्थाको स्थापनापछि जातीय एवम् भाषिक मुद्दाहरू अगाडि आए । यसको परिणामस्वरूप मातृभाषामा आधारभूत शिक्षा प्राप्त गर्ने अधिकार स्थापित भयो (कँडेल, सन् २०१३) ।

नेपालको संविधानको भाग ३ मा मौलिक हक र कर्तव्यअन्तर्गत शिक्षासम्बन्धी हकको दफा ३१ (५) मा नेपालमा बसोवास गर्ने प्रत्येक नेपाली समुदायलाई कानून बमोजिम आफ्नो मातृभाषामा शिक्षा पाउने हकलाई सुनिश्चित गरेको छ (संविधानसभा सचिवालय, २०७२) । शिक्षा ऐन २०२८ (संशोधनसहित २०६३) को दफा ७२ (ख), राष्ट्रिय पाठ्यक्रम प्रारूप (२०६३), विद्यालय क्षेत्र सुधार (२०६४), सबैका लागि शिक्षा राष्ट्रिय कार्ययोजना नेपाल (२००९-२०१५), तीन वर्षीय अन्तरिम योजना (२०६४/६५-२०६६/६७) ले आधारभूत शिक्षाको माध्यम मातृभाषा बनाउदै उनीहरूको अधिकार सुनिश्चितताको लागि राष्ट्रिय सांस्कृतिक नीतिको विकास गरी राष्ट्रकै धरोहरको रूपमा रहेका आदिवासी जनजातिहरूको भाषा, धर्म र संस्कृतिको संरक्षण र सम्वर्द्धन गर्ने कुराले नेपाल मातृभाषामा शिक्षा प्रबर्द्धन गर्नमा प्रतिवद्ध देखिन्छ (नेपाल सरकार, २०६८) ।

मानव अधिकारको अन्तर्राष्ट्रिय घोषणापत्र (१९४८) मातृभाषामा शिक्षा पाउने अधिकारलाई सुनिश्चित गरेको छ । आदिवासी अधिकार सम्वन्धी संयुक्त राष्ट्र सङ्घीय घोषणापत्र (२००७) को विभिन्न धाराहरूमा आदिवासीहरूलाई आआफ्नै मातृभाषाहरूमा आआफ्नै साँस्कृतिक तौरतरिकाबाट सिक्ने र सिकाउने, आआफ्ना शैक्षिक प्रणाली र संस्थाहरूको स्थापना गर्ने र नियन्त्रण गर्ने अधिकार छ । बालअधिकार सम्वन्धी अनुबन्ध (१९८९) मा अल्पसङ्ख्यकहरूलाई उनीहरूको आफ्नो भाषा प्रयोग गर्ने अधिकारको उपेक्षा गरिनु हुन्न भन्ने कुरा उल्लेख छ (नेपाल सरकार, २०६८) ।

अन्तर्राष्ट्रिय अनुभव, अभ्यास, स्थानीय सरोकारवालाहरूको माग आदिबाट मातृभाषा पाठ्यक्रमका आवश्यकता र सम्भावनाहरू मुखरित भएको पाइन्छ । यसै गरी 'सबैका लागि शिक्षा' र माध्यमिक शिक्षा सहयोग कार्यक्रम २००३-२००८ ले पनि स्थानीय पाठ्यक्रमको पाठ्यभार दशदेखि पन्ध्र प्रतिशतसम्म हुनुपर्ने कुरा उल्लेख गरेको छ । प्राथमिक तह पाठ्यक्रम संरचनाको आधारमा प्राथमिक शिक्षा पाठ्यक्रम, २०६२ (कक्षा १-३) तथा २०६५ (कक्षा ४-५) ले प्राथमिक तहमा मातृभाषा अथवा स्थानीय विषयका रूपमा १०० पूर्णाङ्क राख्नसक्ने प्रावधान रहेको छ । यसको सम्पूर्ण जिम्मा विद्यालयलाई नै प्रदान गरेको छ । (पाठ्यक्रम विकास केन्द्र, २०६३)

शैक्षिक विकेन्द्रीकरणलाई प्रबर्द्धन गर्न स्थानीय भाषा, संस्कृति र सामाजिक सन्दर्भअनुसार मातृभाषा पाठ्यक्रम निर्माणको कार्यलाई प्रोत्साहन गर्नुपर्छ । यो विकेन्द्रीकरणको महत्त्वपूर्ण प्रक्रिया पनि हो । तर मातृभाषा पाठ्यक्रम कार्यान्वयनको सवालमा धेरै बाधा व्यवधानहरू आइपर्ने र तिनको समाधानका लागि प्राविधिक, विशेषज्ञ, शिक्षाविद्, शिक्षक, शैक्षिक सामग्री आदिको समुचित प्रयोग र परिचालन आवश्यक हुन्छ । (शर्मा एन्ड शर्मा, २०६८)

मातृभाषामा आधारित बहुभाषिक शिक्षाले जातीय समूह र भाषिक अल्पसङ्ख्यकका बालबालिकाको राम्रो प्रदर्शनको लागि आत्मसम्मान, सम्मानजनक र अर्थपूर्ण शिक्षालाई बढावा दिन महत्त्वपूर्ण भूमिका खेल्छ । नेपाली शिक्षा प्रणालीमा प्रथम भाषाको सीप अन्य भाषाहरूमा सजिलै हस्तान्तरण गर्न सकिने

भएकाले दोस्रो र तेस्रो भाषाहरूमा दक्षता विकास गर्न बहुभाषिक शिक्षाको महत्त्वलाई मान्यता दिइएको छ । विद्यालय शिक्षाको प्रारम्भिक कक्षाहरूमा रोजगारीमा सीमित गर्दै बहुभाषिक शिक्षानीति परिवर्तन गरिएको छ तर, त्यसको प्रभावकारी कार्यान्वयन हुन सकेको छैन । (राई, सन् २०१८)

अपरिचित भाषाहरूमा पढाइले बालबालिकाको संज्ञानात्मक विकासमा बाधा पुगेको छ । भाषाले समानता प्रबर्द्धन गर्न र मानिसहरूलाई सशक्त बनाउन मात्र मद्दत गर्दैन यसले जातीय तथा भाषिक समुदायहरूमा सामाजिक समावेशीकरणको लागि पनि एक प्रमुख कारक बन्दछ । धेरै अध्ययनहरूले प्रारम्भिक कक्षाहरूमा मातृभाषामा पढाइले बच्चाहरूको दोस्रो वा विदेशी भाषाहरूको अध्ययनले भन्दा राम्रो सिक्ने क्षमता बढाउँछ । बालबालिकालाई आफ्नो मातृभाषाभन्दा फरक भाषामा पढाइदिँदा विद्यालय छाड्ने, कम उपलब्धि हासिल गर्ने र उच्च असफलताका कारण कक्षा दोहो-र्याउने गरेको पाइन्छ । नेपालमा यो अवस्था अभैँ कायम छ । (यादव, २००७; अवरथी, २००४)

फ्याक (सन् २०१३) ले मातृभाषाका माध्यमद्वारा दिइने शिक्षाका सम्बन्धमा शिक्षक र अभिभावकहरूमा दुईवटा विवादस्पद अवधारणा रहेको उल्लेख गरेका छन् । उनका अनुसार केही शिक्षक, अभिभावकहरू आदिवासी र अल्प सङ्ख्यकहरूको भाषालाई संरक्षण गर्नका लागि मातृभाषामा शिक्षा आवश्यक छ भन्ने धारणा राख्दछन् भने केहिले मातृभाषाको माध्यमद्वारा प्रदान गरिने शिक्षाले महत्त्वपूर्ण र आवश्यक ज्ञान वच्चाहरूलाई दिन सकिँदैन भन्ने धारणा राखेका छन् । (कँडेल, सन् २०१३ मा उद्धृत)

राष्ट्रिय जनगणना २०६८ अनुसार इलाम जिल्लामा ५२ वटा भाषा मातृभाषाका रूपमा बोलिने र ४४२ वटा सामुदायिक आधारभूत विद्यालय सञ्चालनमा रहेका छन् । नेपालको राष्ट्रिय पाठ्यक्रमअन्तर्गतको आधारभूत तहको पाठ्यक्रममा १०० पूर्णाङ्कको मातृभाषा विषयको पठनपाठन गर्न सकिने प्रावधान रहेको छ । माथि चर्चा गरिएका राज्यका नीति तथा कार्यक्रमहरूले पनि आधारभूत तहको शिक्षा मातृभाषामा हुनुपर्ने भनी जोड दिएको देखिन्छ । के यी नीति तथा कार्यक्रमहरूले अपेक्षा गरे अनुसार नै विद्यालयहरूमा मातृभाषामा पठन-पाठनको अभ्यास भइरहेको छ ? यस प्रश्नले मातृभाषामा शिक्षाको यथार्थताको खोजीतर्फ उत्प्रेरित गर्छ । त्यसैले विद्यालय तहमा मातृभाषामा शिक्षाको कार्यान्वयन अवस्थाको सर्वेक्षणगरि यसको कार्यान्वयन देखिएका समस्याहरूको पहिचान गर्ने हेतुले यो अध्ययन गरिएको थियो । यसबाट प्राप्त नतिजाहरूले सरोकारवालाहरूलाई यस विषयमा चिन्तन मनन एवम् थप अध्ययन गर्न मार्गदर्शन, उर्जा, प्रेरणा एवम् पृष्ठपोषण प्रदान गर्ने विश्वास गर्न सकिन्छ । यस अध्ययनले विद्यालयमा मातृभाषा पाठ्यक्रम कार्यान्वयनमा देखिएका कमीकमजोरी सुधारकालागि उपायहरू सुझाउनुका साथै यस विषयमा थप अनुसन्धान गर्ने अध्येता, विद्यार्थी एवम् शैक्षिक नीति निर्माताहरूलाई थोरै भए पनि सहयोग गर्ने अपेक्षा गर्न सकिन्छ ।

अनुसन्धान प्रश्नहरू

प्रस्तुत अध्ययनमा इलाम जिल्लाका सामुदायिक आधारभूत विद्यालयमा जनजातिहरूले बोल्ने मातृभाषा पाठ्यक्रम कार्यान्वयनको अवस्था पत्ता लगाउदै सो कार्यान्वयनमा आइपर्ने समस्या समाधानका उपायहरू सुभाउनेउद्देश्य प्राप्तिका लागि सामुदायिक विद्यालयमा जनजातिहरूले बोल्ने मातृभाषा पाठ्यक्रम कार्यान्वयनको अवस्था कस्तो छ ? यसको कार्यान्वयन प्रक्रियामा के कस्ता समस्याहरू उपस्थित छन् ? ती समस्याहरूलाई कसरी निराकरण गर्न सकिएला ? आदि अनुसन्धान प्रश्नहरूको उत्तर खोज्ने प्रयास गरिएको छ ।

अध्ययन विधि

प्रस्तुत अध्ययनको विषय र क्षेत्रको वस्तुस्थितिका आधारमा जनगणना ढाँचामा सम्पन्न गरिएको छ । यस अध्ययनको उद्देश्य पूरा गर्न मिश्रित विधिको प्रयोग गरिएको छ । अध्ययन क्षेत्रको रूपमा इलाम जिल्लाका विद्यालय छनोट गरिएको छ । ती विद्यालयका प्रधानाध्यापक, मातृभाषा पढाउने शिक्षक एवम् अध्ययन गर्ने विद्यार्थी र अभिवावकसंग प्रश्नावाली, अन्तर्वार्ता, सूचना सङ्कलन फारम तथा छलफलका माध्यमबाट कुराकानी गरी आवश्यक सूचना सङ्कलन गरिएको छ । यहाँ आवश्यक पर्ने गुणात्मक एवम् सङ्ख्यात्मक सूचना अध्ययन कर्ता स्वयम् अध्ययन क्षेत्रमा गएर प्राथमिक स्रोतबाट सङ्कलन गरिएको छ । साथै सम्बन्धित विद्यालय, जिल्ला शिक्षा समन्वय इकाइ र शैक्षिक जनशक्ति विकास केन्द्रका अभिलेख तथा विभिन्न अनुसन्धान प्रतिवेदन, पत्रपत्रिकामा प्रकाशित सामग्री अध्ययनका द्वितीय स्रोत हुन् । जनगणना र अन्य स्रोतबाट प्राप्त सूचनाहरूलाई अनुसन्धान प्रश्नअनुसार वर्गीकरण गरी व्याख्या तथा विश्लेषण गरिएको छ ।

विमर्श र नतिजा

प्रस्तुत अध्ययनमा अध्ययनकर्ता स्वयम् सम्बन्धित क्षेत्रमा उपस्थित भईसामुदायिक विद्यालयमा मातृभाषा पाठ्यक्रमको कार्यान्वयनको वास्तविक अवस्था कस्तो रहेको छ भन्ने विषयमा अध्ययन क्षेत्रभित्र समेटिएका विद्यालयका अभिलेख तथा विद्यार्थी, शिक्षक, प्रधानाध्यापक र अभिभावकसँग कुराकानी गर्दा पाइएको सूचनाको अवस्थालाई निम्न अनुसार प्रस्तुत गरिएको छ ।

मातृभाषा पाठ्यक्रम कार्यान्वयनको अवस्था

प्रस्तुत उपशीर्षकमा इलाम जिल्लाभित्र रहेका आधारभूत विद्यालयहरूले अध्यापन गराइरहेको ऐच्छिक विषय जनजातिहरूले बोल्नेमातृभाषाको अवस्थालाई पालिकास्तरमा तालिकाबद्ध गरी प्रस्तुत गरिएको छ । तथ्याङ्कको विश्लेषण तालिका र त्यसको व्याख्या निम्नानुसार छ ।

तालिका नं. १ विद्यालयहरूमा जनजातीय मातृभाषा अध्यापनको अवस्था

क्र.स.	पालिका	जम्मा विद्यालय सङ्ख्या	ऐच्छिक विषय जनजातिले बोल्ने मातृभाषा पढाउने विद्यालय		कैफियत
			जम्मा	प्रतिशत	
१	चुलाचुली	३०	४	१३	
२	देउमाई	५२	४	८	
३	फाकफोकथुम	४१	४	१०	
४	इलाम	७४	२	३	
५	माई	४२	६	१४	
६	माइजोगमाई	३५	३	९	
७	माङ्सेबुङ	३५	४	११	
८	रोङ	३३	२	६	
९	सन्दकपुर	३२	५	१६	
१०	सुर्योदय	६८	१	१	
	जम्मा	४४२	३५	८	

स्रोत: स्थलगत अध्ययन, २०७८

तालिका नं. १ मा इलाम जिल्लाभित्र जनजातिहरूले बोल्ने स्थानीय मातृभाषालाई ऐच्छिक विषयका रूपमा ४४२ आधारभूत विद्यालयमध्ये ३५ वटा आधारभूत विद्यालयहरूले मात्र अध्यापन गरेको देखिन्छ । इलाम जिल्लाका दशवटा पालिकाहरू मध्ये एउटा पालिकामा एउटा मात्र, दुइवटा पालिकामा दुई र दुईवटा, एउटा पालिकामा तीनवटा, चारवटा पालिकामा चारवटा, एउटा पालिकामा पाँचवटा र एउटा पालिकामा छवटा विद्यालयले मात्र ऐच्छिक विषयका रूपमा मातृभाषालाई पठनपाठन गरेको देखिन्छ । हाम्रो पाठ्यक्रममा मातृभाषा सबै विद्यालयहरूमा ऐच्छिक विषयका रूपमा पठनपाठन होस भन्ने अभिप्रायले छनोटको प्रावधान हुँदाहुँदै जम्मा आठ प्रतिशत विद्यालयले मात्र छनोट गर्नु पाठ्यक्रमको भावना अनुकूल देखिँदैन । पालिकास्तरमा हेर्ने हो भने १ देखि १६ प्रतिशत विद्यालयले मात्र यो विषय अध्यापन गरेको देखिन्छ । जिल्लाभरि रहेका विद्यालयहरूको औसतरूपमा हेर्दा ८ प्रतिशत विद्यालयले मात्र ऐच्छिक विषयका रूपमा मातृभाषाको अध्यापन गरेको देखिन्छ ।

मातृभाषा अध्यापन सुरु गरेर बिचैमा छाडेको अवस्था

प्रस्तुत उपशीर्षकमा इलाम जिल्लाभित्र रहेका आधारभूत विद्यालयहरूले अध्यापन गराइरहेको ऐच्छिक विषय जनजातिहरूले बोल्ने मातृभाषाको अध्यापन सुरुगरेर बिचैमा छाडेको अवस्थालाई पालिकास्तरमा तालिकाबद्ध गरी प्रस्तुत गरिएको छ । तथ्याङ्कको विश्लेषण तालिका र त्यसको व्याख्या निम्नानुसार छ ।

तालिका नं. २- विद्यालयहरूमा जनजातीय मातृभाषा बिचैमा छाडेको अवस्था

क्र.स.	पालिका	जनजातिले बोल्ने मातृभाषा अध्यापन शुरु गरेका विद्यालय	जनजातिले बोल्ने मातृभाषा अध्यापन सुरुगरेर बिचमा छाड्ने विद्यालय जम्मा	कैफियत प्रतिशत
१	चुलाचुली	४	१	२५
२	देउमाई	४	२	५०
३	फाकफोकथुम	४	१	२५
४	इलाम	२	१	५०
५	माई	६	३	५०
६	माइजोगमाई	३	३	१००
७	माडसेबुड	४	३	७५
८	रोङ	२	१	५०
९	सन्दकपुर	५	-	०
१०	सूर्योदय	१	-	०
	जम्मा	३५	१५	४३

स्रोत: स्थलगत अध्ययन, २०७८

तालिका नं. २ मा इलाम जिल्लाभित्र सञ्चालित सामुदायिक आधारभूत विद्यालयहरूमध्ये जनजातिहरूले बोल्ने मातृभाषाको पठनपाठन सुरु गरेर बिचैमा छाड्ने विद्यालयहरूको सङ्ख्या प्रस्तुत गरिएको छ । यहाँ आठवटा पालिकाका पन्ध्रवटा विद्यालयहरूले ऐच्छिक विषयमा मातृभाषालाई छनोट गरेर पनि बीचैमा छाडीअन्य विषय पढाउन थालेको देखिन्छ । आठवटा पालिकामा २५ देखि १०० प्रतिशतसम्म विद्यालयले ऐच्छिक विषयमा मातृभाषा विषयलाई छनोट गरेर पनि बिचैमा सो विषय छाडेर अङ्ग्रेजी अथवा कम्प्युटर विषय पढाउन थालेको देखिन्छ । दुईवटा पालिकामा रहेका सबै विद्यालयले ऐच्छिक विषयका रूपमा मातृभाषालाई अध्यापन गर्न सुरु गरेर लगातार पढाइ रहेका छन् भने ऐच्छिक विषयका रूपमा मातृभाषालाई अध्यापन सुरु गरेका एउटा पालिकामा रहेका सबै विद्यालयले अध्यापन गर्न छाडेको देखिन्छ । जिल्ला भरि रहेका त्रिचालिस प्रतिशत विद्यालयहरूले मातृभाषाको अध्यापन सुरु गरेर बिचैमा छाडेर अर्को विषयको अध्यापन गरेका छन् । शिक्षाको गुणस्तर उकास्न महत्वपूर्ण भूमिका रहेको मातृभाषाको शिक्षालाई विद्यालयहरूले सही तरिकाले कार्यान्वयन नगरेको /गर्न नसकेको देखिन्छ ।

मातृभाषाको पाठ्यक्रम कार्यान्वयनमा देखिएका समस्या

प्रस्तुत अध्ययनमा अध्ययन क्षेत्रभिन्न पर्ने सूचनादाताहरूबाट प्रश्नावली, अन्तर्वार्ता तथा छलफलका माध्यमबाट प्राप्त शाब्दिक सूचनालाई छोटो बुँदाका रूपमा परिवर्तन गरेर मातृभाषाको शिक्षा प्रबर्द्धन गर्न देखिएका समस्याहरूलाई तल बुँदागत रूपमा प्रस्तुत गरिएको छ ।

मातृभाषाको निर्धारण

नेपालमा मिश्रित जातीय समुदायहरूको वसोवास छ । यसको प्रभाव हाम्रा कक्षाकोठामा पनि देखिन्छ । यस्तो अवस्थामा कुन भाषालाई मातृभाषाका रूपमा शिक्षण गर्ने भन्ने कुरामा द्विविधा उत्पन्न गर्दछ । यदि बहुसङ्ख्यक विद्यार्थीहरूको मातृभाषालाई शिक्षाको माध्यमको रूपमा ग्रहण गरियो भने त्यो सङ्ख्यामा अल्पसङ्ख्यक अन्य विद्यार्थीहरूलाई उचित हुँदैन । यसको विपरीत, शिक्षाको माध्यम नेपालीलाई अपनाएमा यसलाई नेपालका सबै जनताले मातृभाषाका रूपमा बोल्दैनन् र विविध भाषा भएका अन्य बहुसङ्ख्यक जातीय समूहका लागि यो उचित हुँदैन ।

आदिवासी जनजातिको भावना

आदिवासी जनजाति समुदायमा अन्य जातिप्रति रहेको नकारात्मक भावनाका कारण मातृभाषाको शिक्षालाई असर पारेको छ । (राई, २०७८) । उनीहरूको अभिव्यक्तिले समाजमा वैमनष्यता बढाउने सम्भावना देखिन्छ । वैमनष्यताले कुनै पनि कुराको विकासमा बाधा ल्याउँछ । जनजाति समुदायहरूले आफ्नो भाषा एवम् संस्कृतिलाई अन्य भन्दा विकसित बनाउने विषयमा चिन्तित भई यसको सम्बर्द्धन एवम् विकास गर्न लाग्नुको अलावा अन्य भाषीप्रति नकारात्मकसोच आफैँमा समस्याका रूपमा देखिन्छ ।

सरकारको असहयोग

विद्यालयहरूमा मातृभाषा शिक्षणका लागि आवश्यक सरकारी नीतिलाई सकारात्मक रूपमा लागू गर्नुपर्ने हुन्छ । विद्यालयहरूमा बहुभाषिक शिक्षा कार्यक्रम कार्यान्वयन निर्देशिका-२०६६ले मातृभाषा शिक्षणको कार्यान्वयन गर्दा आवश्यक पर्ने शिक्षक, पठ्यक्रम एवम् पाठ्यसामग्रीका साथै अन्य आवश्यक पूर्वाधारका सम्बन्धमा स्पष्ट नीति निर्माण गरेको भएपनि हाम्रा सरकारी निकायले यसको कार्यान्वयन ठिकसँग गर्न सहयोग नगरेका कारण समस्या पैदा भएको छ । त्यसैले हाम्रो नीतिलाई सकारात्मक रूपमा लागू नगर्नु अर्को समस्याका रूपमा रहेको छ ।

मातृभाषा शिक्षाप्रतिको गलत बुझाइ

हाम्रा विद्यालयहरूमा मातृभाषा शिक्षा सञ्चलन हुँदा समाज जातीय एवम् भाषिक रूपमा विभाजन हुन्छ, विपन्न समूहहरूको शक्ति संरचनामा पहुँचलाई अझ घटाउँछ भन्ने जस्ता अफवाह रहेको छ । हाम्रो समाजमा बहुभाषिक परिवेशमा मातृभाषा शिक्षाले सामाजिक एकता बिगार्ने हुँदा यसलाई

निरूत्साहित गर्नु पर्ने धारणा समेत हावी रहेको छ । अतः मातृभाषा शिक्षालाई ठिक ढङ्गले बुझ्न नसक्नु नै अर्को समस्या हो ।

अङ्ग्रेजी भाषाको मोह

अङ्ग्रेजी भाषाप्रतिनेपाली समाजमा बढी नै मोह भएका कारण मातृभाषामा आधारित बहुभाषिक शिक्षालाई नेपालमा लागू गर्न समस्याभएको हो । आधुनिक युगमा मातृभाषामा आधारित शिक्षा बेकार छ भन्ने हाम्रा सरोकारवालाहरूको रूढिवादी सोच रहेको छ । हामीमा अङ्ग्रेजीले आफ्ना बालबालिकाको करियर बनाउन सक्छ भन्ने विश्वास छ, त्यसैले धेरैजसो मानिस आफ्नो विद्यालयमा मातृभाषामा आधारित शिक्षा लागू गर्ने पक्षमा छैनन् । अर्को शब्दमा भन्नुपर्दा, अङ्ग्रेजी भाषामा दक्षताले आफ्ना बालबालिकाको भविष्यको करियर निर्माण गर्छ भनी अभिभावकहरूले आफ्नै मातृभाषाको सट्टा अङ्ग्रेजी भाषामा जोड दिन्छन् ।

लिपि एवम् लिखित सामग्रीको अभाव

नेपालमा बहुभाषिक शिक्षा लागू गर्न अर्को समस्या भनेको स्थानीय भाषाहरूको लिपि एवम् लिखित सामग्रीको अभाव हो । धेरै अल्पसङ्ख्यक भाषाहरूमा लिपि नै नभएका कारण स्थानीय भाषाहरूमा शिक्षण सिकाइ क्रियाकलाप सञ्चालन गर्न कठिनाई भएको छ । हाम्रो उच्च शिक्षा अङ्ग्रेजी माध्यममा दिने भएकाले हामीमा उच्च शिक्षाको लागि अङ्ग्रेजी आवश्यक छ भन्ने सोचाइले घर गरेको देखिन्छ । हामीले आफ्नै मातृभाषाको शब्दावली निर्माण गरी उच्च शिक्षा दिन असक्षम हुनु हाम्रो आफ्नै कमजोरी हो ।

शिक्षण सामग्री र शिक्षक तालिम

मातृभाषामा शिक्षण सिकाइ क्रियाकलाप प्रभावकारी रूपमा सञ्चालन गर्न शिक्षण सामग्री र तालिमप्राप्त शिक्षकहरूको आवश्यकता पर्दछ । नेपालमा १२९ वटा स्थानीय मातृभाषा भएकाले नगण्य स्थानीय भाषाको मात्र पाठ्यक्रम तथा पाठ्यसामग्री विकसित भएका छन् । त्यसै गरी, सरकारले बनाएका तालिम प्याकेजहरू पनि नगण्य मात्र छन् र थोरै शिक्षकले त्यस्तो तालिम पाएका छन् । हामीमा व्यावहारिक लेखन सिपको कमी, शिक्षणका लागि मातृभाषा वक्ताहरूको अभाव छ । त्यस्तै सरकारले पर्याप्त मात्रामा मातृभाषामा आधारित बहुभाषिक शिक्षामा दक्ष शिक्षक बनाउन उपयुक्त शिक्षण सामग्री र तालिम मोड्युलका साथै अल्पसङ्ख्यक भाषाहरूमा पाठ्यक्रम र पाठ्यपुस्तकहरू विकास गर्न नसक्नु अर्को समस्या हो ।

कक्षाको आकार

धेरै सामुदायिक विद्यालयहरू स्रोत साधन एवम् सक्षम जनशक्तिको अभावमा गुञ्जिरहेका छन् । सक्षम जनशक्ति र पर्याप्त भौतिक साधनको अभावमा एउटै कक्षामा धेरै विद्यार्थीहरू राखेर बहुकक्षा शिक्षण गर्नुपर्ने वाध्यता रहेको छ । मातृभाषा शिक्षाको प्रबर्द्धनका लागि सरकारले सामुदायिक विद्यालयमा कक्षाको आकार उपयुक्त बनउन सकेको छैन । साथै सरकारले पर्याप्त साधन स्रोतको व्यवस्था गर्नुका साथै सक्षम जनशक्ती आपूर्तिसमेत गर्न नसकिरहेको अवस्था छ ।

अभिभावकहरूको दृष्टिकोण

नेपालका जातीय समूह वा भाषिक अल्पसङ्ख्यकहरू आफ्ना भावी पुस्तालाई शिक्षा दिने तरिका प्रबर्द्धन गर्न आत्मनिर्णयको अधिकार उपभोग गर्नबाट वञ्चित छन् । हाम्रा जातीय समूह वा भाषिक अल्पसङ्ख्यक समूहहरूमा परम्परागत पश्चिमा सोचका कारण उनीहरू छोराछोरीहरूलाई अङ्ग्रेजी भाषाको माध्यमबाट आफ्नो करियर निर्माण गर्न चाहन्छन् । बालबालिकाहरूमा मातृभाषाको दक्षता अभिवृद्धि भयो भने राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय भाषाहरूमा समेत दक्षता वृद्धिमा सहयोगी हुने कुरामा अभिभावकहरू अनभिज्ञ छन् । त्यसैले जातीय एवम् भाषिक समूहहरू सचेत नभए उनीहरू आफैँ भाषिक अधिकारबाट वञ्चित हुने स्थिति पैदा हुनु अर्को समस्या हो ।

अनुगमन एवम् मूल्याङ्कन

सरकारले मातृभाषामा आधारित आधारभूत शिक्षाको नीति तथा योजनाहरू जेजति निर्माण गरेको छ त्यसलाई बारम्बार मूल्याङ्कन र अनुगमन गरी प्रभावकारी रूपमा कार्यान्वयन गर्ने वातावरण वनाउन सकेको छैन । सरकारले समुदायहरूमा प्रभावकारी रूपमा द्विभाषी वा बहुभाषिक शिक्षण सिकाइ क्रियाकलापहरू सञ्चालनको योजना बनाउनका साथै सोको प्रभावकारी कार्यान्वयन गर्ने विद्यालयहरूलाई प्रोत्साहन गर्दैन । त्यस्तै बनेको योजना प्रभावकारी कार्यान्वयन भएको छ कि छैन भनी निरन्तर अनुगमन तथा समय समयमा कार्यक्रम तथा पाठ्यक्रमको समेत मूल्याङ्कन नगरिनु अर्को समस्या हो ।

राजनीतिकर्मीको सोच

मातृभाषामा आधारित शिक्षाले पुल भाषाहरू (नेपालमा नेपाली र अङ्ग्रेजी) को विकासमा बढावा दिनुका साथै यसले विद्यार्थीहरूलाई बाँकी संसारसँग जोड्न सक्षम बनाउँछ भन्ने यथार्थभन्दा बाहिर राजनीतिकर्मीहरूले यसलाई भोट लिने माध्यम मात्र बनाएका छन् । राजनैतिक पार्टीहरूले मातृभाषा शिक्षालाई प्रबर्द्धन गर्ने नाउँमा यसलाई भोट बैङ्कको माध्यम मात्र बनाएका छन् र साच्चैँ व्यावहारिक रूपमा मातृभाषा शिक्षाको कार्यान्वयनमा प्रतिबद्ध देखिँदैनन् ।

समस्या समाधानका उपाय

मातृभाषा शिक्षालाई हाम्रो सन्दर्भमा अझ प्रभावकारी रूपमा सञ्चालन गर्न अध्ययनमा उत्तरदाताहरूबाट आएका शाब्दिक सुझावहरूलाई यहाँ उल्लेख गरिएको छ । यी उपायहरूलाई अवलम्बन गर्न सकियो भने मातृभाषा शिक्षाको प्रबर्द्धन हुने देखिन्छ । विद्यालयहरूमा बहुभाषिक शिक्षाकार्यक्रम कार्यान्वयन निर्देशिका-२०६६ ले मातृभाषा शिक्षणको कार्यान्वयन गर्दा आवश्यक पर्ने शिक्षक, पाठ्यक्रम एवम् पाठ्यसामग्रीका साथै अन्य आवश्यक पूर्वाधारका सम्बन्धमा स्पष्ट नीति निर्माण गरेको भए पनि हाम्रा सरकारी निकायले यसको कार्यान्वयन ठिकसँग गर्न सहयोग नगरेका कारण समस्या पैदा भएको छ । त्यसैले यो नीतिलाई सकारात्मक रूपमा लागू गर्न सबै पक्षलाई प्रोत्साहित गर्नु पर्दछ । साथै सरकारले आफ्नो भाषाको लिपि नभएका अल्पसङ्ख्यक भाषिक समूहको लिपि एवम् लिखित सामग्रीको विकासमा आफ्नो ध्यान केन्द्रित गर्नुपर्छ । मातृभाषा शिक्षाको प्रबर्द्धनका लागि सरकारले सामुदायिक विद्यालयमा कक्षाको आकार उपयुक्त बनाउने, पर्याप्त साधन स्रोतको व्यवस्था गर्ने एवम् सक्षम जनशक्ति आपूर्ति गर्ने नीति निर्माण गर्नु पर्दछ । सरकारले जातीय एवम् भाषिक समूहहरूका लागि मातृभाषा साक्षरता कार्यक्रमहरूको निरन्तरता एवम् विस्तार गर्ने सम्बन्धमा सरकारी नीति जनसमुदाय समक्ष सशक्तीकरणका माध्यमबाट व्यापक रूपमा प्रचार प्रसारको अभियान नै सञ्चालन गर्नुपर्दछ । सरकारले मातृभाषामा आधारित बहुभाषिक शिक्षामा दक्ष शिक्षक बनाउन उपयुक्त शिक्षण सामग्री र तालिम मोड्युलका साथै अल्पसङ्ख्यक भाषाहरूमा पाठ्यक्रम र पाठ्यपुस्तकहरू विकास गर्न आवश्यक छ । साथै विद्यालयमा स्थानीय धेरै भाषाहरू जान्ने व्यक्तिलाई शिक्षकमा भर्ना गर्न प्राथमिकता दिनुपर्दछ ।

अङ्ग्रेजी भाषामा दक्षताले आफ्ना बालबालिकाको भविष्यको करियर निर्माण गर्छ भनी अभिभावकहरूले आफ्नै मातृभाषाको सट्टा अङ्ग्रेजी भाषामा जोड दिन्छन् । बालबालिकाहरूमा मातृभाषाको दक्षता अभिवृद्धि भयो भने राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय भाषाहरूको समेत दक्षतामा वृद्धिगर्न सहयोगी हुने कुरामा अभिभावकहरू अनविज्ञ छन् । हाम्रा विद्यालयहरूमा मातृभाषा शिक्षा सञ्चालन हुँदा समाज जातीय एवम् भाषिक रूपमा विभाजन हुन्छ, विपन्न समूहहरूको शक्ति संरचनामा पहुँचलाई अझ घटाउँछ भन्ने अफवाह रहेको छ । बहुभाषिक परिवेशमा मातृभाषा शिक्षाले सामाजिक एकता बिगार्ने हुँदा यसलाई निरूत्साहित गर्नु पर्ने धारणा हाबी रहेको छ । यी नकारात्मक धारणालाई स्थानीय निकायले स्पष्ट पार्न जनचेतनामूलक कार्यक्रम मार्फत सशक्तीकरणको कार्यक्रम सञ्चालन गर्न आवश्यक छ ।

जनजाति समुदायले आफ्नो भाषा एवम् संस्कृतिलाई अन्य भन्दा विकसित बनाउने विषयमा चिन्तित भई यसको सम्बर्द्धन एवम् विकास गर्न लाग्दा भाषिक सद्भाव बिगार्नु हुँदैन । मातृभाषाको शिक्षालाई विकास गर्न भाषिक सद्भाव कायम हुने गरी आफ्ना सोचाइमा परिमार्जन गर्नुगर्ने देखिन्छ । राजनैतिक पार्टीहरू साच्चै व्यवहारिक रूपमा मातृभाषा शिक्षाको कार्यान्वयनमा प्रतिबद्ध हुनु जरूरी

देखिन्छ । मातृभाषा शिक्षालाई प्रबर्द्धन गर्ने नाउँमा यसलाई भोट लिने माध्यम मात्र बनाउनु हुँदैन । यसो गरियो भने मातृभाषा शिक्षाको प्रबर्द्धनका साथै विकाससमेत हुने देखिन्छ ।

निष्कर्ष

इलाम जिल्लामा रहेका सामुदायिक आधारभूत विद्यालयहरूमध्ये ३५ वटाले मात्र ऐच्छिक विषय जनजातिले बोल्ने मातृभाषा पढाउन सुरु गरेको भए पनि ती मध्ये १५ वटा विद्यालयले सो विषय छाडेर अन्य विषयहरू अध्यापन गर्न थालेको देखिन्छ । दुईवटा पालिकामा मातृभाषा पढाउन सुरु गरेका सबै विद्यालयहरू हालसम्म लगातार पढाइ रहेका छन् भने एउटा पालिकामा मातृभाषा पढाउन सुरु गर्ने सबै विद्यालयहरूले सो विषय छाडेर अन्य विषय पढाउन थालेको देखिन्छ । बालबालिकाहरूमा मातृभाषाको दक्षता अभिवृद्धि भयो भने राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय भाषाहरूमा समेत दक्षता वृद्धिमा सहयोगी हुने कुरामा अभिभावकहरू अनभिज्ञ छन् । हाम्रा विद्यालयहरूमा मातृभाषा शिक्षा सञ्चालन हुँदा समाज जातीय एवम् भाषिक रूपमा विभाजन हुन्छ, विपन्न समूहहरूको शक्ति संरचनामा पहुँचलाई अझ घटाउछ भन्ने अफवाह रहेको हुँदा यसलाई निमित्त्यान्न बनाउन सरकारले जनचेतनामूलक कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्नु पर्दछ । मातृभाषा शिक्षामा मातृभाषाको निर्धारण गर्न कठिनाई, सरकार एवम् सरोकारवालाहरूमा सकारात्मक भावनाको अभाव, अङ्ग्रेजी भाषाप्रतिको मोह, लिपि एवम् लिखित सामग्रीको अभाव, शिक्षण सामग्री र तालिम प्राप्त शिक्षक नहुनु, कक्षाको आकार ठुलो हुनु, अभिभावकहरूमा मातृभाषाप्रति नकारात्मक दृष्टिकोण हुनु, अनुगमन तथा मूल्याङ्कनको अभाव, राजनीतिक पार्टीहरूको गलत प्रवृत्ति, मातृभाषासम्बन्धी सशक्तिकरणका माध्यमबाट साक्षरता कार्यक्रमको अभाव जस्ता समस्यालाई समाधान गरियो भने यसको प्रबर्द्धन एवम् विकास गर्न सकिने देखिन्छ ।

सन्दर्भ सूची

- नेपाल सरकार. (२०६६). *बहुभाषिक शिक्षा कार्यक्रम कार्यान्वयन निर्देशिका-२०६६*. काठमाडौं : नेपाल सरकार ।
- नेपाल सरकार. (२०६८). *बहुभाषी प्रशिक्षक प्रशिक्षण तालिमको निर्देशिका २०६८*. काठमाडौं : शैक्षिक तालिम केन्द्र, सुनसरी ।
- पराजुली, तीर्थराज. (२०६४). *पाठ्यक्रम र मूल्याङ्कन*. काठमाडौं : क्वेस्ट पब्लिकेसन ।
- पाठ्यक्रम विकास केन्द्र. (२०६४). *स्थानीय पाठ्यक्रम निर्माण निर्देशिका (प्राथमिक तह)*. भक्तपुर : पाठ्यक्रम विकास केन्द्र ।
- पाठ्यक्रम विकास केन्द्र. (२०६७). *स्थानीय पाठ्यक्रम स्रोत तथा प्रशिक्षण सामग्री*. भक्तपुर : पाठ्यक्रम विकास केन्द्र ।
- पाठ्यक्रम विकास केन्द्र. (२०६३). *प्राथमिक शिक्षा पाठ्यक्रम-२०६२*. भक्तपुर : पाठ्यक्रम विकास केन्द्र ।

- फुएल, बद्रीप्रसाद. (२०७५). *पाठ्यक्रम र मूल्याङ्कन*. काठमाडौं : ओएसिस पब्लिकेसन ।
- फुएल, बद्रीप्रसाद. (सन् २०१८). विद्यालयमा मातृभाषा तथा स्थानीय विषय पाठ्यक्रम कार्यान्वयन. *रिसर्च जर्नल*, ४ (१), पृ. ३२९-३३८ ।
- शर्मा, चिरञ्जीवी एण्ड शर्मा, निर्मला. (२०६८). *पाठ्यक्रम र मूल्याङ्कन*. काठमाडौं : एम.के. पब्लिसर्स एन्ड डिस्ट्रिब्युटर्स ।
- संविधानसभा सचिवालय. (२०७२). *नेपालको संविधान*. काठमाडौं : संविधानसभा सचिवालय ।
- Awasthi, L. D. (2004). *Exploring monolingual school practices in multilingual Nepal*. Unpublished PhD Thesis. Danish University of Education, Copenhagen, Denmark.
- Central Bureau of Statistics. (2012). *The National Census Report 2011*. Thapathali, Kathmandu: Central Bureau of Statistics.
- Curriculum Development Centre. (2006). *National Curriculum Framework for School Education in Nepal*. Sanothimi, Bhaktapur: Curriculum Development Centre.
- Gyawali, Y. P. and Khadka, B.K. (2016). Medium of Education in Nepal: Mother Tongue Education or English Medium Education? *International Journal of Multidisciplinary Perspectives in Higher Education Vol. No.1*(2016), PP. 11-20.
- Kadel, S. (2013). *Language Choice and Use in Multilingual Contexts of Nepal: An Ethnographic Study* (An unpublished PhD Dissertation). New Delhi: School of Social Sciences. Jawaharlal Neharu University.
- Rai, I. M. (2018). Multilingual education in Nepal: Policies and practices. *Siksa Biannual Educational Journal*, 2 (47), 131-143.
- UNESCO. (2000). *World Education Forum: The Dakar Framework for Action*. Retrieved from <http://unesdoc.unesco.org/images/0012/001211/121147e.pdf>(accessed in March 2010).
- Rai, I. M. (2018). Multilingual education in Nepal: Policies and practices. *Siksa Biannual Educational Journal*, 2(47), 131-143.
- Yadava, Y.P. (22-24 August 2007). *Linguistic diversity in Nepal perspectives on language policy*. A paper presented at an international seminar on "Constitutionalism and Diversity in Nepal" Organized by Centre for Nepal and Asian Studies, TU in collaboration with MIDEA Project and ESP-Nepal: Central Department of Linguistics Tribhuvan University